

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ 2020
(παλαιό σύστημα)

▣ Λιδαγμένο κείμενο ▣

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, Β 1, 5-7, Β6, 9-10

A1.

1. Σωστό, 2. Σωστό, 3. Σωστό, 4. Λάθος, 5. Λάθος.

Μονάδες 10

B1. Στα πλαίσια της αναζήτησης του τρόπου πραγμάτωσης της ηθικής αρετής ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι **κάθε μορφή αρετής**, είτε δημιουργείται... είτε... καταστρέφεται (και γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται), έχει πάντα τα **ίδια αίτια** (ἐκ τῶν αὐτῶν) και τα **ίδια μέσα** (διὰ τῶν αὐτῶν), το **ἔθος**, δηλαδή τη συνειδητή επανάληψη ὁμοίων ενεργειῶν. Η επαναλαμβανόμενη χρήση του ρήματος «γίνομαι» (γίνεται, γίνονται, ἂν ἐγίνοντο) σε Ενεστώτα δείχνει τη συνεχή άσκησις ως παράγοντα απόκτησης της αρετής. Με το ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΟ ΖΕΥΓΟΣ **γένεσις - φθορά** (σημαντικό στη φιλοσοφική σκέψη γενικά και αντικείμενο του έργου του «Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς» ειδικότερα) και με σχήμα ΠΟΛΥΣΥΝΔΕΤΟ διατυπώνει την άποψη πως η άσκησις και ο εθισμός δεν οδηγούν πάντοτε σε θετικά αποτελέσματα. Αυτό εκ πρώτης όψεως φαίνεται **ΠΑΡΑΛΟΞΟ**. Είναι ποτέ δυνατόν με τις ίδιες διαδικασίες, και συγκεκριμένα με την άσκησις και τον εθισμό στην αρετή, να γίνονται άλλοι πολίτες αγαθοί και άλλοι φαύλοι, ὅπως άλλοι κιθαριστές γίνονται καλοί και άλλοι κακοί με την επίδοσις στην κιθάρα; Και αν αυτό που διατείνεται ο φιλόσοφος ισχύει στ' αλήθεια, τότε με ποιες προϋποθέσεις εξασφαλίζεται κάθε φορά η επιτυχία και αποφεύγεται η αποτυχία;

Την απάντηση δίνει ο ίδιος ο Αριστοτέλης, επικαλούμενος το εμπειρικό ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ που χρησιμοποίησε στην προηγούμενη ενότητα (ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ) και εμπλουτίζοντάς το με το στοιχείο της **ποιότητας** του εθισμού (ἀγαθοί και κακοί / εὖ, κακῶς), παρατηρώντας ὅτι το ίδιο κάνουν («Ἀνάλογον ... και οἱ λοιποὶ πάντες») (ΑΝΑΛΟΓΙΑ), για να αποδείξει πως η καλή ή η κακή εξάσκησις οδηγεί στην κατάκτηση ή όχι του επιδιωκόμενου στόχου. Αν ο οικοδόμος μαθαίνει την τέχνη του οικοδομώντας, η δραστηριότητά του αυτή επιδέχεται σαφείς **ποιοτικές διαφοροποιήσεις**, δηλαδή μπορεί να ασκείται είτε με σωστό και εύστοχο τρόπο, είτε με τρόπο λανθασμένο και άστοχο, ὁπότε, αντίστοιχα, γίνεται κανείς καλός ή κακός οικοδόμος.

Μονάδες 10

B2. Ο Αριστοτέλης στο συλλογισμό του που καταλήγει στο **συμπέρασμα** ότι η **αρετή** μπορεί να έχει **στόχο** τη **μεσότητα**, συγκρίνει την αρετή (και τη φύση) με την τέχνη με το σκεπτικό ότι η αρετή είναι ακριβέστερη και ανώτερη από κάθε τέχνη, όπως και η φύση (ή δ' *ἀρετή πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶν ὥσπερ καὶ ἡ φύσις*). Αφού για ένα έργο τέχνης, δηλαδή για κάτι που αναφέρεται στον κόσμο των παραστάσεών μας και αποτελεί αντικείμενο της εποπτείας μας, η μεσότητα σημαίνει αναμφισβήτητη τελειότητα (*Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη ... ἄγουσα τὰ ἔργα*) και αφού η αρετή πραγματώνει τη μεσότητα ουσιαστικότερα και τελειότερα απ' όσο η τέχνη, έπεται πως η αρετή είναι η κατεξοχήν μεσότητα, πως η μεσότητα βρίσκει στην αρετή την αυθεντικότερη έκφραση και συγκεκριμενοποίησή της. Επομένως, η υπογράμμιση της υπεροχής της αρετής απέναντι στην τέχνη αποσκοπεί, ακριβώς, στο να αποδείξει πως όσα ισχύουν για την τέχνη σε σχέση με τη μεσότητα ισχύουν σε μεγαλύτερο βαθμό για την αρετή, άρα η αρετή αποτελεί την κατεξοχήν πραγμάτωση της μεσότητας, δηλαδή την υπέρτατη τελειότητα.

Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος διατύπωσης του συγκεκριμένου συμπεράσματος. Με τη **δυνητική ευκτική** (*ἂν εἴη*) στη θέση μιας οριστικής (*ἐστὶ*) ο Αριστοτέλης εκφράζει απλά μία από τις σκέψεις του που θα μπορούσαν να διατυπωθούν για το συγκεκριμένο θέμα. Δείχνει έτσι πως δεν θεωρεί τη δική του σκέψη ως τη μοναδική και κάθε άλλη άποψη περιττή ή λανθασμένη. Είναι προφανές πως τέτοιους εκφραστικούς τρόπους διαλέγει για το τέλος του λόγου του ένα άτομο χωρίς εγωισμό, με **μετριοπάθεια**, με **σεβασμό** στην προσωπικότητα και τη θέση του άλλου, αν δεχτούμε ότι «*το ὕφος εἶναι ὁ ἄνθρωπος*» (Buffon). Από την άλλη, ο στοχαστής Αριστοτέλης δηλώνει έτσι εμμέσως πως δεν είναι ακόμη σε θέση να διατυπώσει ένα οριστικό συμπέρασμα, πως το ζήτημα χρήζει περαιτέρω διερεύνησης εκ μέρους του. Τέλος, ο δάσκαλος Αριστοτέλης αφήνει έτσι το χώρο στους μαθητές του να σκεφτούν, να αμφισβητήσουν, να προχωρήσουν ή ακόμη και να απορρίψουν τη θέση του δασκάλου τους.

Μονάδες 10

B3. α. Λάθος, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Λάθος, ε. Σωστό.

Μονάδες 10

B4.

- ✓ **θέμα :** νομοθέται / νομοθέτου
- ✓ **συνήθεια :** ἐθίζοντες / εἰώθασιν

- ✓ **ψυχοφθόρος** : φθείρεται
- ✓ **ανούσιος** : έστιν / έσονται / έστιν / είη
- ✓ **ανεκτός** : είχεν / έχουσιν
- ✓ **αβλεψία** : βλέπουσα / βλέποντες
- ✓ **ασωτία** : σωζούσης
- ✓ **αφαίρεση** : άφελείν
- ✓ **βολίδα** : ύπερβολής / ύπερβολή

Μονάδες 10

B5. Στο τέλος της πρώτης από τις παραπάνω πρωτότυπες ενότητες αναφέρεται ο ρόλος του δασκάλου, εκείνου δηλαδή που θα παρακολουθεί και θα συμβουλεύει όσους ασκούνται σε μια τέχνη ή στην αρετή κατά τη διαδικασία του εθισμού τους σ' αυτή. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει πως είναι ανάγκη η **άσκηση** να συνυπάρχει με τη γνώση και την εφαρμογή των κατάλληλων μεθόδων. Επιδιώκει, συνεπώς, την παροχή πρακτικών κανόνων και την προβολή του τρόπου εφαρμογής τους. Η γνώση προϋποθέτει διδασκαλία και διδάσκοντες (κάτι που ανέφερε προηγουμένως, όταν έκανε λόγο για τη διανοητική αρετή : *ή μὲν διανοητική τὸ πλείον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν*). Ο ρόλος του διδάσκοντος είναι παράλληλος με αυτόν του νομοθέτη (*οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς*). Ο Σταγειρίτης βέβαια εστιάζει στο **έθος**, δηλαδή τη συνειδητή και ελεύθερη επανάληψη όμοιων ποιοτικά ενεργειών, ως αίτιο και μέσο απόκτησης της ηθικής αρετής, η οποία είναι μέρος της πολιτικής αρετής. Ο ωφελμιστικός χαρακτήρας της αριστοτελικής ηθικής βλέπει την αρετή ως προϋπόθεση της ευδαιμονίας και έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα· ο ενάρετος είναι πολίτης και μέσα στην πολιτική κοινότητα πρέπει να σταθμίσει τη μεσότητα.

Ο Πρωταγόρας, από την άλλη, θέλοντας να τονίσει τη σπουδαιότητα της πολιτικής αρετής ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την πολιτική οργάνωση και την αναγκαιότητα συμμετοχής όλων των ανθρώπων σ' αυτήν προβάλλει τη θέσπιση, εκ μέρους της πολιτείας, **αυστηρών ποινών** σε βάρος όσων δεν έχουν μερίδιο στην αρετή, όσων δεν σωφρονίστηκαν από την προηγούμενη εφαρμογή ηπιότερων τιμωριών και επανέλαβαν την αδικία. Συγκεκριμένα, ο Πρωταγόρας αναφέρει τις εξοντωτικές τιμωρίες που επιβάλλονταν σε όποιον διέπραττε πολιτικά κυρίως αδικήματα : θανάτωση, εξορία, δήμευση, περιουσία, κατεδάφιση σπιτιού (*οἴκων ἀνατροπαί*). Ο σοφιστής προβάλλει λοιπόν την **τιμωρία** ως μέσο βελτίωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ως μάθημα πολιτικής συμπεριφοράς, με στόχο την ευδαιμονία και την εύρυθμη πολιτική ζωή και δράση.

Μονάδες 10

▣ Αδίδακτο κείμενο ▣

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ *Πόροι V* 11-13

Γ1. Κι αν κάποιος με ρωτήσει: «αλήθεια, αν κάποιος αδικεί την πόλη, ισχυρίζεσαι ότι κατά τη γνώμη σου είναι ανάγκη να παραμένουμε ειρηνικοί και απέναντί του (δηλαδή του αδίκου);» Δεν θα το υποστήριζα· αλλά προπάντων ισχυρίζομαι ότι πολύ πιο γρήγορα θα τιμωρούσαμε αυτούς (δηλαδή τους αδίκους), εάν δεν είμαστε άδικοι σε βάρος κανενός· γιατί τότε δεν θα είχαν κανέναν ως σύμμαχο.

Μονάδες 10

Γ2. Τόσο τα οφέλη της ειρήνης όσο και τα μειονεκτήματα του πολέμου στο παραπάνω απόσπασμα περιορίζονται στον οικονομικό τομέα (*εἰς χρήματα*). Πιο συγκεκριμένα, ο Ξενοφών αναφέρει ότι κατά το παρελθόν η πόλη αποταμίευσε πολλά χρήματα σε περίοδο ειρήνης (*τό τε παλαιὸν ἐν εἰρήνῃ μὲν πάνυ πολλὰ χρήματα εἰς τὴν πόλιν ἀπενεχθέντα*), τα οποία, όμως, δαπανήθηκαν σε περίοδο πολέμου (*ἐν πολέμῳ δὲ πάντα ταῦτα καταδαπανηθέντα*). Επίσης, τη δεδομένη χρονική στιγμή εξαιτίας του πολέμου, αφενός το δημόσιο ταμείο δεν εισπράττει έσοδα κι αφετέρου πολλά από τα ήδη υπάρχοντα έχουν κατασπαταληθεί σε κάθε είδους δαπάνες (*ἐν τῷ νῦν χρόνῳ ... καταδαπανηθείσας*). Αντιθέτως, όταν επήλθε ειρήνη στη θάλασσα (*ἐπεὶ δὲ εἰρήνη κατὰ θάλατταν γεγένηται*), οι οικονομικοί πόροι της πόλης αυξήθηκαν, με αποτέλεσμα οι πολίτες να αποκτήσουν τη δυνατότητα να τους αξιοποιήσουν κατά βούληση (*ἠϋξημένας τε τὰς προσόδους ... ὅ τι βούλονται*).

Μονάδες 10

Γ3.α. *ἐκλιπούσας:* ἐξέλειπες
εἰσελθούσας: εἰσῆεις / εἰσήεισθα
καταδαπανηθείσας: κατεδαπανῶ

Μονάδες 3

Γ3.β.

μᾶλλον: ΘΕΤΙΚΟΣ: μάλα,

ΥΠΕΡΘΕΤΙΚΟΣ: μάλιστα

θᾶπτον: ΘΕΤΙΚΟΣ: ταχέως/τάχα/ταχῶ,

ΥΠΕΡΘΕΤΙΚΟΣ: τάχιστα

Μονάδες 4

Γ3.β.

τις: τισι (τισί)
προσόδους: πρόσοδοι
πολίταις: πολίτου

Μονάδες 3

Γ4.α.

ἡ εἰρήνην: είναι υποκείμενο στο απαρέμφατο «εἶναι» (ετεροπροσώπια), β' όρος σύγκρισης από το «κερδαλεώτερον» (με α' όρο το «πόλεμον»).
ταῦτα: είναι υποκείμενο στο ρήμα «κριθείη», ΑΤΤΙΚΗ ΣΥΝΤΑΞΗ.
τῶν προσόδων: είναι γενική διαιρετική στο «πολλάς».
ἄγειν: είναι υποκείμενο στο απρόσωπο ρήμα «χρή», τελικό απαρέμφατο.

Μονάδες 4

Γ4.β. ἀπενεχθέντα : είναι κατηγορηματική μετοχή από το ρήμα «εὐρήσει», συνημμένη στο αντικείμενό του «χρήματα». Λειτουργεί ως κατηγορηματικός προσδιορισμός στο «χρήματα».

Μονάδες 2

Γ4.γ.

ΥΠΟΘΕΣΗ : εἰ μηδένα ὑπάρχομεν ἀδικοῦντες (εἰ + εύκτική)
ΑΠΟΛΟΣΗ : ὅτι πολὺ θάττον ἂν τιμωροῖμεθα αὐτοὺς (δευτερεύουσα ειδική πρόταση)

⇓

ΠΛΑΓΙΟΣ ΥΠΟΘΕΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
που δηλώνει ΑΠΛΗ ΣΚΕΨΗ του ΛΕΓΟΝΤΟΣ

↓

ΕΥΘΥΣ ΛΟΓΟΣ

ΥΠΟΘΕΣΗ : εἰ μηδένα ὑπάρχομεν ἀδικοῦντες (εἰ + εύκτική)
ΑΠΟΛΟΣΗ : πολὺ θάττον ἂν τιμωροῖμεθα αὐτοὺς (κύρια πρόταση κρίσεως)

⇓

ΑΠΛΗ ΣΚΕΨΗ του ΛΕΓΟΝΤΟΣ

ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 11 -- ΠΕΙΡΑΙΑΣ -- ΤΗΛ. 210-4224752

ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ

ΥΠΟΘΕΣΗ : *εί μηδένα ὑπήρχομεν ἀδικοῦντες* (εί + οριστική Παρατατικού)

ΑΠΟΔΟΣΗ : *πολὺν θάπτον ἂν ἐτιμωρούμεθα αὐτοὺς* (δυνητική οριστική)

Μονάδες 4

ΟΡΟΣΗΜΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

Ρένα Σαρμπάνη
Αντώνης Γαβριλῆς